

Bloomsbury i la biografia: *La reina Victòria* de Lytton Strachey en català*

Pilar Godayol
Universitat de Vic
Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes
Carrer de la Laura, 13. 08500 Vic
pgodayol@uvic.cat

Resum

La reina Victòria, de l'escriptor anglès Lytton Strachey, arribà a Catalunya el 1935, dos anys després de la mort de l'autor i catorze després que aparegués per primera vegada a Londres amb un excepcional acolliment. Publicada per l'editorial Atena i traduïda pel polític, pedagog i escriptor Pau Romeva, rebé tots els honors de la crítica, que l'erigiren com un dels models europeus del gènere biogràfic, molt en voga les primeres dècades del segle xx. Aquest article analitza la recepció catalana de la traducció de *La reina Victòria*, editada pocs mesos abans d'esclatar la guerra civil. Molts factors confluïren perquè fos una versió única, irrepetible.

Paraules clau: història de la traducció; biografia; Lytton Strachey; *La reina Victòria*; Pau Romeva.

Abstract. *Bloomsbury and biography: Queen Victoria by Lytton Strachey in Catalan*

Queen Victoria by English writer Lytton Strachey came out in Catalonia as *La reina Victòria* in 1935, two years after the author's death and fourteen years after first appearing in London to exceptional critical acclaim. Published by Editorial Atena and translated by the statesman, pedagogue and writer Pau Romeva, the work was lauded by critics, who held it up as a model of European biography, very much the trend in the early decades of the twentieth century. This article analyzes the Catalan reception of the translation, *La reina Victòria*, published only months before the outbreak of the Spanish Civil War. A number of factors combined to make this translation one that is truly unique.

Keywords: history of translation; biography; Lytton Strachey; *La reina Victòria*; Pau Romeva.

* Aquest article forma part de les activitats del Grup d'Estudis de Gènere: Traducció, Literatura, Història i Comunicació de la Universitat de Vic (2009 SGR-833) i del subprojecte I+D+i «Traductoras y traducciones en la Cataluña contemporánea (1939-2000)» (FFI2010-19851-C02-02).

Sumari

1. Preliminars: «L'art de la biografia», de Virginia Woolf	4. Coda: <i>La reina Victòria</i> de Lytton Strachey, el model?
2. <i>La reina Victòria</i> , publicada per Atena i traduïda per Pau Romeva	Referències bibliogràfiques
3. <i>La reina Victòria</i> i la crítica literària catalana dels anys trenta	

It is perhaps as difficult to write a good life as to live one.
«Preface» d'*Eminent Victorians* de Lytton Strachey
(1984 [1918]: 10)

Els novel·listes són lliures, els biògrafs estan lligats.
«L'art de la biografia», de Virginia Woolf
(1999 [1942]: 196; traducció de Jordi Ainaud)

Bevia de debò Gordon, o era inventat? Florence Nightingale havia rebut l'Order of Merit al dormitori o a la saleta? És a dir: tot i la guerra europea que es trobava en plena ebullició, Strachey va despertar en el públic un interès sorprenent per aquestes menudeses. Les iras es barrejaven amb les rialles; i les edicions s'anaven succeint.

«L'art de la biografia», de Virginia Woolf
(1999 [1942]: 198; traducció de Jordi Ainaud)

1. Preliminars: «L'art de la biografia», de Virginia Woolf

Virginia Woolf va escriure dos articles sobre la biografia. El primer, «The new biography» (compilat a *Granite and rainbow* el 1958), va aparèixer al *New York Herald Tribune* el 30 d'octubre de 1927, tres setmanes després de començar a escriure *Orlando*. El segon, «L'art de la biografia» (recollit a *The death of the moth* el 1942), va sortir a la llum a *Atlantic Monthly* l'abril de 1939, dos anys abans d'omplir-se les butxaques de l'abric amb pedres i endinsar-se al riu Ouse. Entre l'un i l'altre havien passat dotze anys, més d'una dècada de publicacions cèlebres (*Orlando*, 1928; *Una cambra pròpia*, 1929; *Les ones*, 1931; *Flush*, 1933; *Els anys*, 1937; i *Tres guinees*, 1938) i de depressions i pèrdues personals, com la mort de Lytton Strachey, Roger Fry, Julian Bell (nebot de Woolf) o el suïcidi de Dora Carrington.

El to optimista del primer article, en què Woolf dóna la benvinguda a la nova manera d'enfocar el gènere a les primeres dècades del segle xx que apliquen les tècniques de la ficció a l'escriptura més objectiva —teoria que posà en pràctica a *Orlando* (1928) i a *Flush* (1933)—, desapareix en el segon, que escriu paral·lelament a *Roger Fry*, una biografia d'allò més convencional que no la va deixar viure durant els quatre anys d'elaboració a causa dels constrenyiments de l'entorn (ella n'havia estat l'amiga; la seva germana Vanessa Bell, l'amant; la família

en seguia el procés escrupolosament...). En el segon, «L'art de la biografia», Virginia Woolf acaba biografia i ficció, i n'assenyala la «cruel·líssima diferència»: «Una es fa amb l'ajuda d'amics i dels fets; l'altra es crea sense restriccions, tret de les que l'artista, per motius que li semblen vàlids, decideix seguir» (Woolf 1999: 196).

A continuació, assumint les habituals limitacions en el gènere, «perquè sempre hi ha algun document amb el qual es pot confrontar la invenció del biògraf» (Woolf 1999: 199), l'autora ens descobreix la figura de Lytton Strachey i s'atura en dos dels seus llibres més famosos, *Queen Victoria* (1921) i *Elizabeth and Essex* (1928), per demostrar què pot fer i què no pot fer la biografia. Contundent i potser mig engelosida per l'èxit de l'amic, el presenta amb aquestes paraules: «Lytton Strachey va néixer com a autor en circumstàncies afortunades» (Woolf 1999: 197). Explica que, encara que hauria volgut escriure poesia o teatre, el fet de dubtar de la seva capacitat creativa el conduí cap a la biografia, aleshores una alternativa «atractiva» i «prometedora». Rica com era l'època victoriana en figures rellevants, s'aventurà a «recrear-les» i a «mostrar-les tal com eren de debò» (Woolf 1999: 197). Allunyant-se dels llargs panegírics biogràfics del segle XIX i introduint-hi agudeses, sàtira i humor, el 1918 Lytton Strachey s'inicià en la tasca de biògraf publicant una primera sèrie de breus estudis de personatges il·lustres victorians, que despertaren l'interès del públic i la crítica a Anglaterra i a Europa, i la curiositat per aquell home tímid, alt i prim, d'aspecte extravagant.

Nascut a Londres l'1 de març de 1880, Lytton Strachey era l'onzè fill dels tretze del general Sir Richard Strachey i Jane Grant. Estudià al Trinity College de Cambridge, on conegué John Maynard Keynes, Leonard Woolf, Adrian Stephen i Clive Bell, el que seria el nucli dur masculí del grup de Bloomsbury. De 1904 a 1914 fou crític literari de *The Spectator*. El 1912 publicà un llibre d'assaigs sobre la literatura francesa, *Landmarks in French literature*. Durant la Primera Guerra Mundial fou objector de consciència, com la majoria dels membres de Bloomsbury. *Eminent Victorians* (1918) fou el seu primer gran èxit editorial. La biografia de la reina Victòria, *Queen Victoria* (1921), en fou el segon. Seguiren *Books and characters* (1922), *Elizabeth and Essex* (1928) i *Portraits in miniature* (1931). Després de la mort se'n van editar altres treballs, com *Characters and commentaries* (1933), *Ermytrude and Esmeralda* (1969) o *Lytton Strachey by himself: a self portrait* (1971). Quant a la vida personal, cal destacar-ne que va ser un dels pretendents de Virginia Woolf i que les tendències homosexuals el feren desdir de tirar endavant la relació. Fou ell que suggerí a Leonard Woolf que Virginia Stephen era un bon partit. Morí d'un càncer d'estómac no diagnosticat el 21 de gener de 1932, quatre dies abans de fer cinquanta anys.

El tema principal de «L'art de la biografia», de Virginia Woolf, és la comparació de les biografies de les dues grans reines de Strachey, la reina Victòria i la reina Elisabet. Per a l'autora anglesa, la primera fou «un èxit espantós» i la segona «una obra fallida». La raó rau que «a la Victoria Strachey va tractar la biografia com un ofici, sotmetent-se a les seves limitacions» i, en canvi, «a l'Elizabeth va tractar la biografia com un art, saltant-se'n les limitacions» (Woolf 1999: 198). De la reina Victòria, el biògraf ho sabia gairebé tot, no podia inven-

tar-se res. Va contrastar informació, va seleccionar-la, ho va endolcir en major o menor mesura, però sempre es va ajustar als fets. La reina Victòria de Strachey es convertí en la reina Victòria que tots coneixem: potser «limitada», però «sòlida», «real», «palpable». Per contra, de la reina Elisabet, no se'n sabia gaires coses i va voler fer un experiment: combinar la realitat i la ficció. I no va funcionar. Els pocs fets que se'n coneixien frenaven la inventiva de Strachey i la reina es movia «en un món ambigu», «sense ser de carn i ossos ni de fantasia»: «La reina Elisabet mai no va ser 'real' com ho havia estat la reina Victòria, però tampoc no era fictícia com Cleopatra o Falstaff» (Woolf 1999: 200). Finalment, Woolf ens deixa intuir que, malgrat la magnífica habilitat de Strachey, *Elizabeth and Essex* fou un fracàs, un intent espifat, potser d'alguna manera pedagògic, que va assenyalar el camí cap a on no havia d'avançar aquest gènere en el futur. «Quan els biògrafs es queixen perquè estan lligats pels amics, les cartes i els documents», afirma Woolf finalment, «ens assenyalen una limitació necessària» (Woolf 1999: 201). Malgrat la diversitat dels materials que remenen, de vegades fins i tot contradictoris, «el seu sentit de la veracitat ha de mantenir-se viu i alerta» (Woolf 1999: 201). Una biografia es fa de la «pura realitat», «d'informació verídica», tal com demostra Strachey a *La reina Victòria*.

Dedicada a la seva gran amiga Virginia Woolf (la qual ja tenia una obra traduïda al català, *Mrs. Dalloway* (1930), en versió de Cèsar-August Jordana), *La reina Victòria* arribà a Catalunya el 1935, dos anys després de la mort de l'autor i catorze després que aparegués per primera vegada a Londres amb un excepcional acolliment. Editada per l'editorial Atena i traduïda per Pau Romeva rebé tots els honors de la crítica, que l'erigiren com un dels models europeus del gènere biogràfic, molt en voga al començament del segle xx.

2. La reina Victòria, publicada per Atena i traduïda per Pau Romeva

La traducció catalana de *La reina Victòria* veié la llum a Barcelona al final del 1935, dotze anys després de la traducció francesa, deu anys després de l'alemanya i un després de la castellana. La versió, de Pau Romeva, responia a un encàrrec de l'editorial Atena. Com moltes altres iniciatives editorials catalanes de les primeres dècades del segle xx, «de vida efímera i catàleg exigü» (Llanas 2005: 264), per dir-ho com Manuel Llanas, Atena no arribà a tenir un any de vida. La fundaren el 1935 Marcel·lí Antich, Francesc Payarols i Josep Cruells. Antich, fundador amb Josep Queralt d'Edicions Proa, i Payarols havien estat companys a Magisteri, i al cap d'uns quants anys es retrobaren. En tenir notícia que Payarols sabia rus, Antich medià perquè Joan Puig i Ferrerter, aleshores director literari de Proa, li oferís traduir títols de la literatura russa al català. Però, quan Puig i Ferrerter va deixar Proa per dedicar-se a la política com a diputat d'ERC, Antich i Payarols, amb un soci capitalista, Josep Cruells (que hi aportà vint-i-cinc mil pesetes, sumades a les deu mil de Payarols), decidiren endegar un nou projecte editorial independent per continuar traduint literatura estrangera al català. Es repartiren els papers: Antich portava la part tècnica, Payarols la literària i Cruells l'econòmica. Payarols recordava (Estelrich 1998: 135-151) que es van subscriure

als suplementes literaris de diaris com *The Times* o *Le Figaro* per estar al dia de les noves publicacions europees. Van escriure a autors i editors d'arreu del món explicant que eren una editorial petita sense ànim de lucre que començava amb el propòsit d'introduir la literatura universal a la cultura catalana. La resposta va ser excel·lent. Fins i tot van intercanviar correspondència amb Stefan Zweig, «que estava disposat a no publicar l'obra en què estava treballant aleshores a Edimburg, *Maria Stuart*, en la versió original, fins que ells no n'haguessin publicat la traducció catalana, si es comprometien a fer-la de pressa» (Estelrich 1998: 143). Igualment, quan la novel·lista austríaca emigrada als Estats Units Vicky Baum, aleshores poc coneguda, va passar per Barcelona, Payarols s'hi va reunir a l'hotel Ritz, com a editor i traductor.

Durant el 1935 l'editorial Atena va publicar cinc títols: quatre traduccions, dues biografies i dues novel·les, i un original en català per encàrrec: *Eduard VII i la seva època*, d'André Maurois, en traducció de Marçal Olivari; *La reina Victòria*, de Lytton Strachey, a cura de Pau Romeva; *Hell al llac de les dames*, de Vicki Baum, per Francesc Payarols; *Manuela*, de Christa Winsloe, a cura de Pau Cirera, i *La revolta proletària d'Astúries*, encomanada al periodista Narcís Molins i Fàbregas i impulsada per Andreu Nin, que, amb Antich i Cruells, consideraven que l'editorial havia de publicar obres de caire polític. Aquest darrer llibre fou un èxit estrepitos de vendes. Segons Payarols, «haviem de repetir les tirades contínuament i els transportistes dels pobles feien cua a l'escala per emportar-se-la» (Estelrich 1998: 143). No obstant això, també fou l'origen de la desfeta. Antich i Cruells volien publicar títols com aquest darrer, el primer per raons ideològiques i el segon per raons econòmiques, i Payarols s'hi resistia perquè volia continuar editant obres literàries i assagístiques. Finalment, trencaren relacions i tancaren l'editorial al cap de dotze mesos de la fundació. Malauradament, un cas fallit més de les múltiples iniciatives editorials fugaces que van sorgir les primeres dècades del segle passat.

Amb la idea de donar a conèixer els grans títols del gènere biogràfic, molt de moda arreu d'Europa, l'editorial Atena s'estrenà publicant la famosa biografia *Eduard VII i el seu temps*, del novel·lista, assagista i biògraf francès André Maurois, en una traducció del filòleg i traductor, majoritàriament per a la Fundació Bernat Metge, Marçal Olivari. Amb poques setmanes de diferència, arribà la memorable biografia que havia constituït un èxit sense precedents a Anglaterra i a la resta d'Europa els anys vint: *La reina Victòria*, de Lytton Strachey, en versió del polític, pedagog i escriptor Pau Romeva, amb la qual tancà la trajectòria de traductor literari d'abans de la guerra.

Abans de portar al català l'obra que va revolucionar la biografia, Romeva (Barcelona, 1892-1968) fou mestre i assessor de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, per a la qual va escriure dos llibres escolars, modèlics i de gran popularitat, *Cartipàs català* (1918) i *Sil·labari català* (1922); col·laborà amb tasques periodístiques al diari catòlic *El Matí*, i fou un dels fundadors d'Unió Democràtica de Catalunya, partit pel qual fou diputat al Parlament de Catalunya des del 1932 fins al 1939. Maurici Serrahima, gran amic de Romeva, li dedica un capítol al llibre *Coneixences*, en el qual se centra en la seva faceta política, i en

destaca la dignitat, la lucidesa i l'oratória: «Sobri, matisat i precís. Deia exactament el que volia. I quan calia [...] esdevenia lapidari» (Serrahima 1976: 119). Autor i orador apreciat, estimava la llengua i la cultura angleses. El seu interès venia de lluny. Estimulat per l'admiració que professava pel cèlebre escriptor i periodista anglès Gilbert Keith Chesterton, aprengué la llengua anglesa i, de jove, viatjà a Anglaterra per conèixer-lo. Finalment, aquesta passió per l'escriptor anglès el dugué a traduir-lo amb el mateix estil «sobri», «matisat» i «precís» que emprava en els discursos propis. Les traduccions al català de Romeva de les obres de Chesterton foren molt elogiades per la crítica del moment. En traduí articles i tres obres: *Herètics* (1928) i *Allò que no està bé del món* (1929), editats a *La Nova Revista*, que van introduir a Catalunya el nom de l'escriptor, i *L'home que fou dijous*, publicat el 1931 a la *Revista de Catalunya* i el 1936 en un volum dels «Quaderns Literaris». A *G. K. Chesterton a Catalunya i altres estudis sobre una certa anglofília (1916-1938)*, Sílvia Coll-Vinent afirma que Romeva és «per regla general, molt fidel al text original» (Coll-Vinent 2010: 79) i remarca que el bon resultat literari que obté és fruit de combinar «la tendència a respectar al màxim la literalitat» amb «una notable riquesa idiomàtica que dona al text una gran vivor» (2010: 79).

A més de Chesterton, Romeva traduí altres grans títols de la literatura anglesa: *Oliver Twist* (1929), de Charles Dickens; i *Ivanhoe* (1929), de Walter Scott, tots dos per a l'editorial Proa, sota la batuta de Marcel·lí Antich i Josep Queralt. Òbviament, Romeva tractà Antich, fundador de l'editorial per a la qual traduïa, i, segurament, Francesc Payarols, col·lega de professió. Recordem que Payarols, des del 1929, era un dels traductors del rus de Proa. L'editorial fou el punt de trobada dels futurs editors d'Atena i Pau Romeva. Ja desvinculats de Proa i amb un nou projecte editorial, Antich i Payarols es posaren en contacte amb Romeva per a traduir *La reina Victòria*. Romeva, aleshores, era el reputat traductor de Chesterton, i la biografia de Lytton Strachey mereixia tenir un dels millors traductors catalans de l'anglès del moment.

Acabada la guerra civil, Romeva s'exilià i, gràcies al coneixement de llengües, sobrevisqué treballant d'oficinista per als alemanys a la França ocupada. Tornà a Catalunya el 1942, i durant més d'una dècada traduí al castellà clàssics anglesos, com Jane Austen, G. K. Chesterton o Charles Dickens, amb el pseudònim *R. Berenguer*. Gairebé tres dècades després de traduir Strachey, pocs anys abans de morir, traslladà al català dos títols de Graham Greene: *El poder i la glòria* (1964) i *El fons de la qüestió* (1967). Serrahima explica que, després de la tornada, només va transmetre a un petit cercle l'objectivitat i el realisme dels seus judicis i mai més no va tornar a parlar per al gran públic. No regressà a la primera línia política i cultural. Només de tant en tant, en paraules de Serrahima, «una traducció feia reaparèixer, com de passada, el seu nom» (Serrahima 1976: 120).

3. *La reina Victòria* i la crítica literària catalana dels anys trenta

Al final dels anys vint del segle passat, Lytton Strachey no era un desconegut a la península Ibèrica, sinó un autor poc o molt seguit per la crítica i el públic lector

culte que llegia en llengua anglesa, o francesa i alemanya, idiomes als quals s'havien traslladat les seves primeres obres. Malgrat no haver estat traduït encara al català, molts diaris i revistes n'havien rastrejat la trajectòria literària i el reconeixien, amb André Maurois i Stephen Zweig, com un dels biògrafs del segle XIX que havia desmantellat el gènere i proposava nous camins i noves maneres. *Revista de Occidente*, a Madrid, i *Mirador*, a Barcelona, foren de les primeres revistes que importaren la moda europea del gènere biogràfic, i hi van dedicar nombrosos articles. Concretament, el 1928 *Revista de Occidente* introduí la figura de Lytton Strachey a l'Estat espanyol amb un assaig del crític literari Antonio Marichalar, marquès de Montesa, expert en literatura europea de l'època. Acompanyant la traducció d'uns quants de *La muerte del general Gordon*, Marichalar va escriure l'article «Las “vidas” y Lytton Strachey», en el qual revisava l'interès creixent pels llibres de caràcter biogràfic, que atribuïa a «la propia angostura de nuestras vidas actuales, ávidas de encontrar liberación y refugio en otras existencias más interesantes» (Marichalar 1928: 343). El text de Marichalar és una brillant apologia de Strachey i la seva obra. Amb motiu de la reedició anglesa dels llibres més famosos del biògraf anglès, *Eminent Victorians* i *Queen Victoria*, per a la popular col·lecció «The Phoenix Library», de l'editorial Chatto and Windus, Marichalar aprofità l'ocasió per a presentar l'autor i descriure'n hàbilment la contribució en el camp biogràfic:

Es un psicólogo; no un erudito. Aporta el dato oportuno, no el más irrefutable, sino el más decisivo, el más característico. Las siluetas, recortadas por él, con un tijeretazo incisivo y certero, vienen hábilmente lastradas de emoción y ridículo suficientes, para que todo caiga por su propio peso. Irónico y sagaz, ha tenido bastante desenfado para trazar enérgicos perfiles, con tal serenidad, que los contornos, por él delimitados, se modificarán difícilmente. Podríamos decir que Strachey ha dado consistencia de héroes literarios a seres que en la vida tuvieron efímera y humana existencia: el Dr. Arnold, Florence Nightingale, el general Gordon, el cardenal Manning, la reina Victoria... serán como él ha dicho, durante mucho tiempo (Marichalar 1928: 354-355).

Després de cantar excel·lències de la nova concepció del gènere, l'estil i les estratègies de Strachey, Marichalar declarava que la «trampa» de l'autor anglès rau «en saber ocultarse para manejar los muñecos; en callar y desaparecer a tiempo». Strachey no interpreta, no argumenta, no demostra: «él propone, y su lector dispone» (Marichalar 1928: 354). Concloïa que l'autor anglès no pretén escriure sinó historiar, i que la seva tàctica, l'anomenat «divisionisme analític», anàloga a la del novel·lista psicòleg, es fonamenta en la projecció de diferents personalitats, per tal d'integrar, en la mesura que sigui possible, el caràcter complex i alhora contradictori d'un període històric. Marichalar acabava l'article amb un afegit: «No olvida, ni un instante, que es necesario, para que el pez viva, no sacarlo del agua» (Marichalar 1928: 355).

Amb l'article «Las “vidas” y Lytton Strachey», Antonio Marichalar s'avançà a la pluja d'originals i traduccions de literatura biogràfica que envaiïren les editorials castellanes i catalanes als anys trenta. La primera traducció de Strachey al

castellà arribà el 1932 i fou *Isabel y Essex: historia tràgica*. Dos anys després, el 1934, l'editorial La Nave de Madrid publicà *La reina Victoria*, en versió de José Torroba. Mesos més tard, el 1935, aterrava *La reina Victòria* de Pau Romeva. Començada la dictadura franquista, el 1941, La Nave encarregà una nova traducció d'*Isabel y Essex*; i, el 1943, Revista de Occidente edità el llibre *La muerte del general Gordon y otras biografías*. Després vingueren quaranta anys de silenci absolut i, ben entrada la democràcia, es tornà a traduir Strachey al castellà (*Gordon en Jartum*, 1983; *Victorianos eminentes*, 1989; *Retratos en miniatura*, 1997; *Ermyntrude y Esmeralda*, 2002) i es retraduï l'emblemàtica reina Victòria per partida doble: d'una banda, hi ha la versió del 1995, de Sara Martínez Pérez per a Salvat; i, de l'altra, la del 2008 de Sílvia Pons Padilla per a Lumen.

Un parell d'anys després que aparegués l'article de Marichalar, el setmanari de literatura, art i política *Mirador*, fundat a Barcelona el 1929 per Amadeu Hurtado, també s'apuntà al tren de difondre el gènere biogràfic i, en concret, l'obra de Strachey. Per començar, el 24 de desembre de 1931 el crític i assagista Guillem Díaz-Plaja, en l'article «Més sobre biografia», es qüestionava el perquè de la persistència, des del Romanticisme, de «l'obsessió biogràfica», la devoció per l'espectacle humà, l'home i la dona concrets, i recorria a l'article de Marichalar del 1928 sobre Strachey i a les seves «solucions aclaridores» per determinar que «hi ha tres posicions davant l'home que l'escriptor crea», que es poden fer extensives a la biografia: «d'inferioritat, com Homer; d'igualtat, com Shakespeare; o de superioritat, com Quevedo, com Valle-Inclán mateix» (Díaz-Plaja 1931: 5). Òbviament, Strachey ocupa la del mig. Dies més tard, l'11 de febrer de 1932, *Mirador* donava notícia de la mort del biògraf anglès i en remarcava les fites més destacades.

No hi ha cap mena de dubte que *La reina Victòria* fou excepcionalment ben acollida per la crítica catalana. Acabada de sortir del forn, un dels primers mitjans escrits que en donà notícia fou *La Publicitat*: el 13 de desembre de 1935 Josep Roca i Pons la presentà. Les lloances a la traducció de Romeva no es feien esperar. A diferència d'altres ressenyes, que ho deixaven per al final, Roca i Pons en parlava en el primer paràgraf, després de presentar l'autor, i precisava que era «traduïda al català d'una manera mestrívola perfecta per Pau Romeva». A continuació, feia referència a l'«èxit memorable» que va constituir a Anglaterra l'aparició del llibre i a l'«excepcional acolliment» que havien rebut les traduccions de Strachey a Europa. Com Marichalar, es fixava en l'«acceptació extraordinària» que aquest gènere literari obtenia arreu, especialment a França, Anglaterra i Àustria; i avançava que, mort Strachey, els seus més il·lustres representants actuals eren Maurois i Zweig. Destacava, per sobre de tot, que *La reina Victòria* és «una obra modèlica» perquè els personatges hi són sempre presentats «d'una manera íntegra, completa».

El 17 de desembre de 1935, quatre dies després de la ressenya de Josep Roca i Pons a *La Publicitat*, el crític i traductor Ramon Esquerra es feia ressò de l'obra a *La Veu de Catalunya*. Esquerra felicitava l'editorial Atena per la seva tasca «de fer-nos conèixer les biografies més interessants d'aquests darrers anys» i remarcava la complementarietat temporal de les dues biografies traduïdes, *Eduard VII* i

la seva època i *La reina Victòria*. Disculpava l'excés de context de la de Maurois, davant l'especificitat de la de Strachey, perquè el biògraf francès escriu sobre una figura anglesa per a un públic francès i Strachey s'adreça a un públic que coneix perfectament la seva història i el que més li interessa és la personalitat de la seva reina. Com Roca i Pons, qualificava de «modèlica» la biografia i la caracteritzava amb una frase breu i lapidària: «qualitats i defectes exposats amb un cert humorisme i una gran intel·ligència». Finalment, remarcava que havia estat «excel·lentment traduïda per Pau Romeva» i convidava l'editorial Atena a traduir altres llibres del mateix autor, com *Eminent Victorians*, per a poder tenir una visió encara més completa de l'època.

Havent ja congregat en les mateixes pàgines de *Mirador* André Maurois i Lytton Strachey el 28 de novembre de 1935, en comentar el darrer llibre de l'autor francès, *Magiciens et Logiciens* (1925), el 9 de gener de 1936 el crític literari, novel·lista i assagista Rafael Tasis publicava una ressenya sobre les dues biografies que Atena els havia editat: *Eduard VII i la seva època i La reina Victòria*. Tasis comparava la biografia de la reina Victòria de Strachey amb la del seu fill, Eduard VII, de Maurois, en la qual l'autor francès fa un retrat complet de l'Anglaterra dels quinze primers anys del segle xx, i posa èmfasi en l'hàbil entesa anglofrancesa del moment. La seva primera constatació era clara i directa: «Strachey és més artista que Maurois». Mentre que la biografia de Maurois és «una admirable lliçó d'història contemporània», la de Strachey és «una història humana, en la qual la poesia i la màgia del detall tenen lloc destacat». La galeria de retrats polítics de l'època de Maurois és substituïda per la narració d'una sola figura històrica que, malgrat gaudir d'una «categoria mítica», el biògraf anglès desempolssa per «fer-la viure de nou davant nostre». Strachey no s'entreté gaire en els personatges que passen pel seu costat, «aduladors i deferents», «gegants de la política anglesa» com Disraeli, Gladstone o Lord Melbourne. Per a Tasis el mèrit de l'autor anglès és que els acara amb la seva Victòria, «i ens els fa veure drets al davant de la doneta tossuda i autoritària». Tasis dedicava un últim comentari als traductors catalans de Strachey i Maurois, Pau Romeva i Marçal Olivar, respectivament, els quals «han fet una feina excel·lent».

El 29 de febrer de 1936 arribava una altra ressenya de *La reina Victòria*, de la mà de Maurici Serrahima al setmanari *El Temps*. Serrahima titllava la biografia de *La reina Victòria* «d'obra mestra» i situava el seu autor «entre els més grans mestres de la biografia moderna». Com Marichalar, Roca i Pons, Esquerra i Tasis, Serrahima contraposava la «visió d'ambient» que persegueix Maurois a la de «recreació d'una personalitat amb tota la seva vida interna i externa» de Strachey. Per a ell, l'exemplaritat de la biografia rau en «la seva mesura» i en «la seva sobrietat», qualitats que porten a «una visió de la reina que arriba, a voltes, a ésser prodigiosa de justesa psicològica, de profunditat, d'humanitat». Es fixava també en el domini perfecte de la matisació de Strachey, que sap parlar tan aviat «amb fredor, o amb lleugera ironia, com amb una mica d'emoció o d'entusiasme». A continuació dedicava unes quantes ratlles a elogiar la tasca de Pau Romeva, que «ens ha servit d'aquesta obra —que té totes les qualitats, i, per tant, totes les dificultats de la millor literatura anglesa— la traducció absolutament perfecta».

En resum, la crítica dels anys trenta coincideix unànimement que *La reina Victòria* de Strachey és un llibre únic, modèlic en el seu gènere, i que l'autor anglès és el renovador i l'iniciador estratègic del que aleshores es va convenir anomenar «biografia novel·lada». Moltes de les ressenyes del llibre incorporen també els noms de dos biògrafs més de l'època, André Maurois i Stefan Zweig, considerats sovint els hereus de Strachey. Tots els crítics donen fe que en aquell temps la biografia adquirí un gran protagonisme a Europa i que, poc o molt, es parlava de la decadència de la novel·la i de la seva parcial substitució a favor dels estudis sobre personatges de gran relleu històric o polític. Lytton Strachey, per dir-ho com Roca i Pons «va vivificar i animar la història», no tan sols fent esbossos de figures històriques distingides o de personatges histriònics de l'època, sinó també de «vides de l'obscuritat», com Virginia Woolf anomenava les persones desaparegudes i oblidades de feia dècades. En tots els retrats Strachey combina la intel·ligència i la sagacitat, la frescor i la fermesa del mot. El seu poder de caracterització i la seva habilitat per a estimular el públic amb detalls insòlits mostren, sense cap mena de dubte, que, encara avui, s'ha de comptar entre els més grans biògrafs de tots els temps.

4. Coda: *La reina Victòria* de Lytton Strachey, el model?

El 4 de juny de 1936, pocs dies abans de l'esclat de la guerra civil, el novel·lista i assagista Jeroni Moragues escrigué a *Mirador* l'article «Tècnica psicològica de les biografies», en el qual feia una comparativa entre diverses biografies traduïdes al castellà i al català que hi havia al mercat en aquell moment: *El Rey Barba Azul: Enrique VIII y sus seis mujeres* (1931), de Francis Hackett; *Fouché: retrato de un político* (1930), *María Antonieta: una vida involuntariamente heroica* (1934) i *Triunfo y tragedia de Erasmo de Rotterdam* (1935), de Stefan Zweig; *Eduard VII i el seu temps* (1935), d'André Maurois, i *La reina Victòria* (1935), de Lytton Strachey. D'entrada, congratulava els editors catalans que s'aventuraven «amb tanta profusió» a publicar aquest gènere de moda arreu d'Europa. Reconeixia que era un producte que agradava al gran públic, potser perquè és una manera «d'alliberar-nos una mica de la desolada estupidesa de les converses polítiques més usuals». A continuació exposava dues característiques d'aquestes obres: l'aspecte tècnic i l'aspecte psicològic. Després de confrontar-les, amb semblances i diferències, arribava a la conclusió que, entre els quatre autors presentats, Hackett, Zweig, Maurois i Strachey, «Strachey ens dona la lliçó més formidable de com s'hauria d'estudiar un personatge». Per a Moragues, la seva reina Victòria és el model: «hauria de servir d'exemple a tots els biògrafs actuals». La raó és explícita: «perquè [la reina] hi és tota autènticament, amb la descripció de tota la seva fenomenologia, però *sense cap interpretació*». Moragues tancava l'article amb dos consells per als possibles biògrafs: cal, d'una banda, «explicar els fèndems sense interpretar-los», i, de l'altra, «no enlluernar-se massa amb el mirallet de les anècdotes espectaculars».

Malauradament, els suggeriments de Moragues es van poder sentir poc. Al cap de pocs dies, esclatà la guerra civil i la vida editorial catalana quedà comple-

tament desballestada. Al final de la guerra, ja era estroncada: després de *La reina Victòria*, hagueren de passar seixanta-tres anys abans no tornéssim a tenir un original de Strachey en la nostra llengua. El 1998 Joan Mateu i Besançon traduí l'intercanvi epistolar sobre els misteris del sexe i l'amor entre dues noies de disset anys de classe alta, *Ermintrude i Esmeralda*, per a la col·lecció «La Marrana», d'Edicions de la Magrana. A la temporada 2001-2002, el Gran Teatre del Liceu estrenà *Gloriana*, òpera en tres actes de William Plomer basada en la biografia *Elizabeth and Essex* (1928), de Strachey.

D'aquells anys d'esplendor biogràfica europea, sortosament ens en quedà la joia de la corona més preuada de l'època: la traducció de *La reina Victòria* de Pau Romeva (avui descatalogada i introbable). Molts factors confluïren perquè fos una obra única: un autor, Lytton Strachey, innovador del gènere de talent finíssim i estil irònic; una obra, *La reina Victòria*, llibre modèlic en el seu àmbit; uns editors, Marcel·lí Antich, Francesc Payarols i Josep Cruells, que van apostar per la biografia i per aquest títol, i en cuidaren la presentació fins a l'últim detall; un traductor, Pau Romeva, que, amb reputada fama per les versions de Chesterton, en féu una versió molt reeixida. És difícil que tants encerts tornin a confluïr. Per dir-ho com Josep Pla al prefaci de la segona sèrie d'*Homenots*, «ni l'oportunitat ni el temps no es donen d'una manera favorable» (Pla 1970: 8). Aquí «oportunitat» i «temps» convergiren esplendorosament.

A l'últim, m'agradaria transcriure el darrer paràgraf de *La reina Victòria*, al qual André Maurois es va referir com a «genial» i Rafael Tasis com d'una «senzillesa gairebé sublim» (Tasis 1936: 6). Al seu llit de mort, agonitzant, la vella sobirana anglesa repassa la seva dilatada vida com en una pel·lícula antiga feta amb esquetxos de temes íntims i familiars. Final sublim per a una biografia sublim, expressat en un català digne de la transcendència del moment i de l'obra:

Quan dos dies abans, la nova de la pròxima fi s'havia fet pública, tot el país s'havia commogut de dolor i sorpresa. Semblava com si anés a tenir lloc alguna monstruosa reversió de l'ordre natural. La vasta majorança dels seus súbdits no havien conegut un temps en què la reina Victòria no hagués regnat damunt d'ells. Ella havia esdevingut una part indissoluble de la idea que ells tenien de l'ordre establert, i que ells ara l'anessin a perdre els semblava un pensament impossible. Ella mateixa, jaient orba i callada, semblava als qui la contemplaven desposseïda de tot pensament, haver lliscat ja, inopinadament, devers l'oblit. I, així i tot, potser, en els secrets recessos de la consciència, ella també tenia els seus pensaments. Potser les seves potències afeblides evocaven una vegada més les ombres del passat perquè flotessin al seu davant i resseguissin per darrer cop les esvaïdes visions d'aquella llarga història, tornant endarrera, endarrera, a través del núvol dels anys a records més i més antics, als boscos d'Osborne en primavera, tan plens de prímulas per a lord Beaconsfield, als curiosos vestits i l'altívol capteniment de lord Palmerston, i la cara d'Albert sota el llum de pàmpol verd, i el primer cervol caçat per Albert a Balmoral, i Albert amb el seu uniforme blau i argent, i el Baró entrant per una porta, i lord M. somniant a Windsor les gralles que cridaven dalt dels oms, i l'arquebisbe de Canterbury de genolls a punta d'alba, i les exclamacions de paó del vell Rei, i la dolça veu de l'oncle Leopold a Claremont, i Lehzen amb els globus, i les plomes de la seva mare penjant damunt d'ella i un gran relloige de repe-

tició del seu pare en una capsa de carei, i una catifa groga, i uns farbalans de mussolina florejada i els arbres i l'herba de Kensington (Strachey 1935: 317-318).

Referències bibliogràfiques

- BAUM, Vicki (1935). *Hell al llac de les dames*. Traducció de Francesc Payarols. Barcelona: Atena.
- COLL-VINENT, Sílvia (2009). «Pau Romeva, literat». A: FALUBA, Kálmán; SZIJJ, Ildikó (ed.). *Actes del catorzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 99-115.
- (2010). *G. K. Chesterton a Catalunya i altres estudis sobre una certa anglofília (1916-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2011). «Pau Romeva». A: BACARDÍ, Montserrat; GODAYOL, Pilar (dir.). *Diccionari de la traducció catalana*. Vic: Eumo.
- DÍAZ-PLAJA, Guillem (1931). «Més sobre biografia». *Mirador*, 151 (24 desembre), p. 5.
- ESQUERRA, Ramon (1935). «Els llibres». *La Veu de Catalunya* (17 desembre), p. 11.
- ESTELRICH i ARCE, Pilar (1998). «Francesc Payarols, traductor». *Quaderns. Revista de Traducció*, 1, p. 135-151.
- LLANAS, Manuel (2005). *L'edició a Catalunya: el segle XX (fins a 1939)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya.
- MARICHALAR, Antonio (1928). «Las 'vidas' y Lytton Strachey». *Revista de Occidente*, 19 (57), p. 343-358.
- MORAGUES, Jeroni (1936). «Tècnica psicològica de les biografies». *Mirador*, 381 (4 juny), p. 6.
- MANENT, Albert 1984. *Escriptors i editors del nou-cents*. Barcelona: Curial.
- MAUROIS, André (1935). *Eduard VII i la seva època*. Trad. Marçal Olivar. Barcelona: Atena.
- MOLINS i FÀBREGAS, Narcís (1935). *La revolta proletària d'Astúries*. Barcelona: Atena.
- ROCA i PONS, J. (1935). «Un llibre cada dia. La reina Victòria». *La Publicitat* (13 desembre), p. 2.
- SERRAHIMA, Maurici (1936). «La reina Victòria». *El Temps* (29 febrer), p. 3.
- (1976). *Coneixences*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- STRACHEY, Lytton (1932). *Isabel y Essex: historia trágica*. Traducció de José Quiroga Plá. Madrid: España.
- (1934). *La reina Victoria*. Traducció de José Torroba. Madrid: La Nave.
- (1935). *La reina Victòria*. Traducció de Pau Romeva. Barcelona: Atena.
- (1941). *Isabel y Essex*. Traducció de Rafael Calleja. Madrid: La Nave.
- (1943). *La muerte del general Gordon y otras biografías*. Traducció d'Antonio Marichalar et al. Madrid: Revista de Occidente.
- (1983). *Gordon en Jartum*. Traducció de Marta Pérez. Barcelona: Fontamara.
- (1984) [1918]. *Eminent Victorians*. Londres: Penguin.
- (1989). *Victorians eminentes*. Traducció de Dámaso López García. Madrid: Aguilar.
- (1997). *Retratos en miniatura*. Traducció de Dámaso López García. Madrid: Valdemar.
- (1995). *Victoria I*. Traducció de Sara Martínez Pérez. Barcelona: Salvat.
- (1998). *Ermintrude i Esmeralda*. Traducció de Joan Mateu i Besançon. Barcelona: La Magrana.
- (2001). *Gloriana: òpera en tres actes*. Barcelona: Fundació Gran Teatre del Liceu. [Llibret de William Plomer basat en l'estudi de Lytton Strachey *Elizabeth and Essex*]
- (2002). *Ermytrude y Esmeralda*. Traducció de Dámaso López García. Madrid: Valdemar.

- (2008). *La reina Victoria*. Traducció de Sílvia Pons Padilla. Barcelona: Lumen.
- TASIS i MARCA, Rafael (1935). «El darrer llibre de Maurois». *Mirador*, 354 (28 novembre), p. 6.
- (1936). «Els llibres». *Mirador*, 360 (9 de gener), p. 6.
- (1932). «Variatats». *Mirador*, 158 (11 febrer), p. 8.
- WINSLOE, Christa (1935). *Manuela*. Traducció de Pau Cirera. Barcelona: Atena.
- WOOLF, Virginia (1999). *Dones i literatura*. Traducció de Jordi Ainaud. Barcelona: Columna.